

COERT PETER KRABBE*

Twée koepelkerken van A. C. Bleijs

Met de in de jaren 1879-1882 gebouwde St. Cyriacuskerk voegde architect A. C. Bleijs een sterk dominerend element toe aan het stadsbeeld van zijn geboorteplaats Hoorn. Hetzelfde lukte hem in Amsterdam – zijn woonplaats van 1880 tot de eeuwwisseling – waar in 1884-1887 de St. Nicolaaskerk verrees. Beide gebouwen danken hun prominente plaats in het stadsbeeld vooral aan een koepel. De gelijkens qua silhouetwerking is dan ook menigeen reeds opgevallen (afb. 1 en 2). Er bestaan evenwel ook verschillen tussen deze gebouwen, waarop nader zal worden ingegaan. Voor beide bouwwerken valt momenteel een groeiende belangstelling te bespeuren, getuige de oprichting van de Stichting Koepelkerk Hoorn en de Vriendenkring Nicolaaskerk Amsterdam.

Sinds eind 1985 zet de Stichting Koepelkerk Hoorn zich in voor het behoud van de St. Cyriacuskerk. Zij heeft bewerkstelligd dat de kerk op de Rijksmonumentenlijst is geplaatst en dat Monumentenzorg de kosten van het bouwkundig onderzoek, het restauratieplan en de begroting met ingang van 1990 zal vergoeden. De parochie zal zelf 10 procent van de kosten van de restauratie voor haar rekening moeten nemen. De Stichting Koepelkerk Hoorn tracht dan ook, vol inzet, het benodigde bedrag bijeen te brengen. Gedurende ruim een jaar vergaarde zij de aanzienlijke somma van ruim een ton. De restauratie van het casco en de glas-in-lood vensters zal op zijn minst 2 miljoen gulden bedragen. Mocht men overgaan tot restauratie

van het inwendige, dan dient daarvoor zeker 1 miljoen gulden uitgetrokken te worden.

Enige maanden na het ontstaan van de Hoornse stichting werd de Vriendenkring Nicolaaskerk Amsterdam opgericht, met een gelijke doelstelling, namelijk behoud en restauratie van de kerk. Met het laatste is al een begin gemaakt: een vrijwilliger brengt momenteel op knappe wijze de sja-bloonschilderingen weer in goede staat. Het wachten is nu op andere, eveneens noodzakelijke herstelwerkzaamheden. In de eerste plaats denkt men dan aan de restauratie en herplaatsing van de binnenkoepel van glas-in-lood. Dit jaar bestaat de St. Nicolaaskerk honderd jaar. Naast het organiseren van activiteiten bracht de

St. Cyriacuskerk te Hoorn (1879-1882) (herkomst foto: P. C. J. van Dael, Amsterdam).

stichting februari j.l. ter gelegenheid hiervan een boek uit over het gebouw en de geschiedenis van de parochie. Over de St. Nicolaaskerk is in het verleden ook in dit blad al een en ander geschreven, zodat in dit artikel de meeste aandacht uitgaat naar de Hoornse kerk, het bouwwerk waarmee Bleijs bekendheid verwierf.

Stadsbeeld

Wie ooit een bezoek aan Hoorn heeft gebracht weet hoe goed de St. Cyriacuskerk – en met name haar koepel – het in het stadsbeeld doet. Ook wat het inwendige van de kerk betreft, is de werking van de koepel groots te noemen. Ondanks het feit dat een tiental jaren geleden een 'beeldenstorm' in het interieur plaatsvond, maakt het heden ten dage nog een harmonische indruk. Dat Bleijs nadrukkelijk naar harmonie gestreefd heeft, blijkt uit een doorsnede in een bewaard gebleven schetsboek (afb. 3). Elke travee heeft Bleijs bij wijze van experiment op andere wijze vormgegeven. Typerend voor deze architect is dat hij zijn plannen zo lang perfectioneert totdat het in zijn ogen ideale ontwerp tot stand is gekomen; veel tekeningen in zijn schetsboeken laten dit duidelijk zien.

In het inwendige van de kerk zijn enkele interessante kunstwerken te zien. In de eerste plaats wijs ik op de preekstoel uit 1756 – afkomstig uit de vroegere schoolkerk – die onlangs gerestaureerd is. Ook het orgel van de firma Maarschalkerweerd, waarvoor Bleijs hoogstwaarschijnlijk de kast heeft ontworpen, onderging een opknappbeurt. Vermeldenswaard zijn voorts een fraaie 'pieta' uit de late middeleeuwen, de glas-in-lood vensters van de firma Nicolas te Roermond, de kruiswegstaties van F. L. Stracké en de schilderijen van Jan Dunselman, die onlangs weer in de kerk opgehangen zijn.

Opvallend is dat Bleijs het te bebouwen terrein optimaal heeft benut. Hij diende

St. Nicolaaskerk te Amsterdam (1884-1887). Opvallend is de overeenkomst qua silhouet met de Hoornse kerk. Beide gebouwen doen het uitstekend in het stadsbeeld. (herkomst foto: Historisch Topografische Atlas – Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam).

een oplossing te vinden voor het probleem dat zowel aan de voor- als aan de achterzijde van het perceel de rooilijn geert (zie voor verklaring zeven regels verder). Aan de koorzijde loste hij het probleem op door aan de kant waar de meeste ruimte tot zijn beschikking stond de sacristie te plaatsen. Aan de voorzijde bracht Bleijs enige onregelmatige ruimten aan, doordat de façade de rooilijn volgt die niet haaks op de as van de kerk staat (*de rooilijn geert*). De voorgevel met zijn originele torentjes past goed in de straatwand.

Het historische belang van de St. Cyriacuskerk is voor wat betreft de kerkelijke bouwkunst in Nederland groot. Bleijs' leerling Jan Stuyt schreef dat dit bouwwerk 'dermate in opvatting en uitvoering afweek van wat inzake kerkebouw bij de katholieken toentertijd gangbare munt was, dat die koepelkerk niet alleen zeer de aandacht trok, doch voor velen tot een teken van tegenspraak is geworden.'² Bleijs was geen voorstander van de neogotiek, of juist uitgedrukt: het uitsluitend toepassen van de gotiek voor kerken, laat staan voor profane bouwwerken. Bleijs genoot zijn opleiding aan de Academie van Antwerpen, waar hem geleerd is dat elk gebouw zijn eigen eisen stelt, hetgeen tot uiting moet komen in de vormtaal. Zijn ideeën

komst geconfronteerd wordt met Cuypers' Centraal Station en de daar tegenover gelegen St. Nicolaaskerk, bouwwerken die vrijwel tegelijkertijd verzeen zijn. Het Centraal Station is een voorbeeld van Cuypers' rationele bouwwijze, geënt op de gotiek, en verrijkt met een grote dosis symboliek. Bleijs daarentegen werkte meer met visuele effecten, zoals de bouwmeesters van de barok dat ook graag deden. Wat vormtaal betreft baseerde Bleijs zich in de eerste plaats op de Hollandse Renaissance. Evenals de kerk in Hoorn past de St. Nicolaaskerk goed in het stadsbeeld (zie afb. 2). Gewezen is reeds op de gelijkenis tussen beide kerken wat silhouet betreft. Beide kerken hebben nog meer overeenkomsten: in beide gevallen is sprake van een driebeukige kruisbasiliek met boven de viering een koepel, een gerende rooilijn zowel aan de voor- als achterzijde, een cassetteplafond boven het middenschip, stenen overwelling van de zijbeuken en de toepassing van boogvormige vensters met renaissance-tracering. De overeenkomsten zijn zelfs zo groot dat veel schrijvers de Hoornse kerk slechts bestempelen als voorstudie van de Sint Nicolaaskerk. Hoewel het waar is dat Bleijs voor het ontwerp van de Nicolaaskerk de St. Cyriacuskerk als uitgangspunt nam (en

'(...) door zich te plaatsen op de brug tegenover het Centraalstation kan ieder door beschouwing zich overtuigen of ik geslaagd ben in mijn berekening der effecten van details en profielen.'³ In Amsterdam flankeren derhalve twee forse torens – fors in vergelijking met die van de St. Cyriacuskerk – de voorgevel. In tegenstelling tot de Hoornse kerk volgt in Amsterdam de gevel de rooilijn niet. Bleijs introduceerde in een van zijn voorontwerpen de even eenvoudige als knappe oplossing: hij plaatste beide torens niet op één lijn.

Ook voor de St. Nicolaaskerk bewerkte en veranderde Bleijs zijn plannen zo lang totdat het in zijn ogen ideale resultaat verkregen was. Zo bekroonden in vroege ontwerpen pretentieuze pyramidale spitsen de torens. In een later ontwerp verving hij ze door de mijns inziens veel geslaagdere barokke torenhelmen die hij in de definitieve versie handhaafde. Met name deze torenbekroningen verlenen aan de kerk het zo fraaie levendige silhouet.

Interieurverschillen

Had Bleijs in Amsterdam met geheel andere problemen te kampen dan in Hoorn, wat aan het uiterlijk van de St. Nicolaaskerk goed is te zien, ook inwendig vertonen beide bouwwerken verschillen. In de St. Nicolaaskerk overheerst – en dit geldt ook voor het exterieur – veel meer de verticaal. Doordat Bleijs in de St. Cyriacuskerk galerijen aanbracht, bezit deze kerk een andere ruimtewerking.

Het voert te ver om op alle verschillen – bijvoorbeeld wat betreft de plattegrond of de architectonische behandeling van bepaalde onderdelen – in te gaan. Resumerend kan men stellen dat zowel de St. Cyriacuskerk als de St. Nicolaaskerk een belangrijke plaats in het stadsbeeld en in het werk van Bleijs innemen. Voorts zijn ze van groot belang voor de bestudering van de laat-19de eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland. Doorslaggevend voor het voortbestaan van beide gebouwen zijn bovenstaande argumenten echter niet. Het meest essentiële is dat in beide gevallen een groep liefhebbers zich beijvert voor het behoud van de kerk en de functie waarvoor het gebouwd is. ■

Noten

1 De titel van het genoemde boek luidt: *Sint Nicolaaskerk Amsterdam* (uitgegeven door Luyten te Amstelveen, 1987).

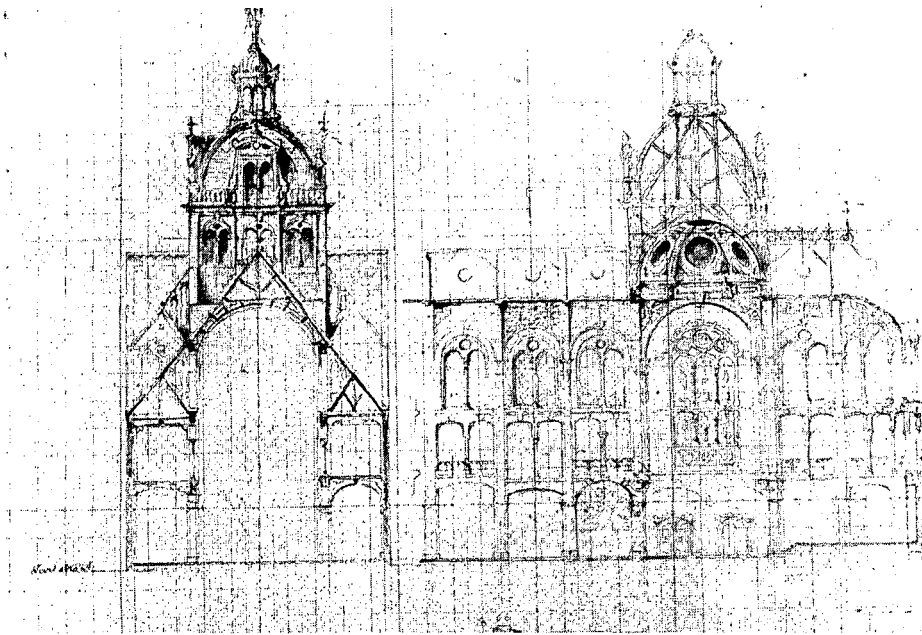
Voor een foto van de binnenkoepel van glas-in-lood, die ooit het inwendige van de St. Nicolaaskerk sierde, zie: *Heemschut 62* (1985).

Over de kerk te Hoorn en de architect Bleijs zal in het najaar van 1987 een uitgebreide studie van mijn hand onder de titel *De Kunst boven alles* verschijnen in *De Sluitsteen*, het tijdschrift van het Cuypersgenootschap.

2 Jan Stuyt, 'A. C. Bleijs, Bouwmeester 1842-1912', *Maandblad voor beeldende kunsten* 2 (1925), 77-78.

3 A. C. Bleijs, 'Ingezonden. Nog eens de excursie', *De Opmerker* 21 (1886), 305.

* De auteur studeert kunstgeschiedenis aan de V.U. te Amsterdam.

Doorsneden van de St. Cyriacuskerk te Hoorn, tekening uit een schetsboek van Bleijs. Opvallend is het verschil tussen de koepel op deze tekening en die van de definitieve versie (zie afb. 1).

stonden dan ook tegenover die van P. J. H. Cuypers, die ook in Antwerpen opgeleid was, maar zich na afstuderen alras 'bekeerde' tot de neogotiek. Mede dankzij Cuypers' talenten als bouwmeester en de heilige ijver waarmee Joseph A. Alberdingk Thijm propaganda maakte voor de neogotiek werd deze bouwwijze na 1853 – het jaar waarin de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland werd hersteld – meer en meer de uitdrukking vorm voor het zich emanciperende katholieke volksdeel.

Overeenkomst en verschil

Om een goed beeld te krijgen van het verschil tussen de bouwwijze van Cuypers en Bleijs, diende men zich per trein naar Amsterdam te begeven, waar men bij aan-

kon profiteren van de kennis opgedaan bij de bouw van deze kerk), is bovengenoemde aanduiding niet geheel terecht en bovendien anachronistisch.

In Hoorn had Bleijs te maken met een perceel dat wat de voor- en achterzijde betreft aan een vrij smalle straat gesitueerd was. Bleijs lijkt zijn ontwerp daarop afgestemd te hebben. Op de bouwtekening zijn de torens enigszins spichtig, in de straatwand werken zij echter goed. In Amsterdam moest Bleijs een kerk bouwen waarvan de voorgevel aan het Open Havenfront kwam te liggen, schuin tegenover het Centraal Station. Bleijs schrijft in een artikel in het tijdschrift *De Opmerker* dat hij daar rekening mee heeft gehouden: